

ทางรอดของชาวนา

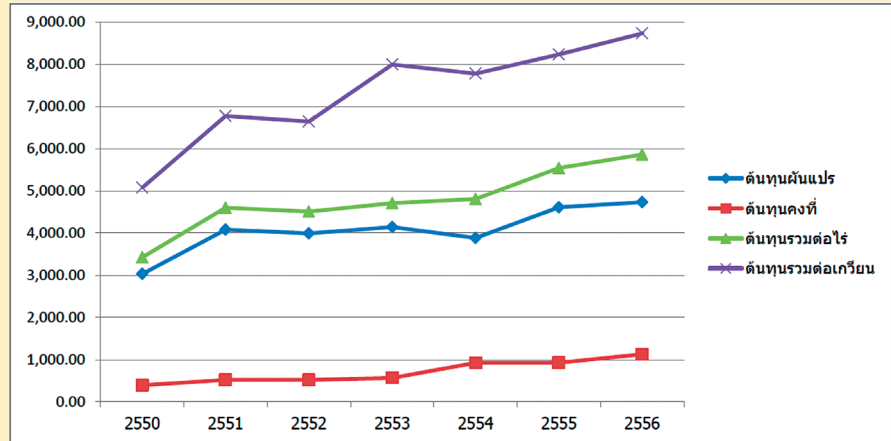
มีคำกล่าวว่า “ข้าว คือ ชีวิตและจิตวิญญาณคนไทย” ทั้งนี้เพราะคนไทยรับประทานข้าวเป็น “อาหารหลัก” คนไทยที่มีอาชีพเป็นชาวนามีจำนวน 3.7 ล้านครัวเรือนหรือคิดเป็นร้อยละ 65 ของเกษตรกรไทย ชาวนาไทยผลิตข้าวเปลือกได้ปีละ 30 ล้านตันข้าวเปลือก หรือ 20 ล้านตันข้าวสาร ข้าวที่ผลิตได้ใช้บริโภคในประเทศเพียงครั้งเดียว ส่วนที่เหลือส่งออกจำหน่ายต่างประเทศมานานกว่า 30 ปี ในฐานะประเทศผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งของโลก โดยนำรายได้เข้าประเทศ ปีละไม่น้อยกว่า 4 แสนล้านบาท อย่างไรก็ตามไทยเพิ่งเสียตำแหน่งให้กับประเทศเวียดนามและอินเดียไปเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากราคาจำหน่ายของไทยสูงกว่าประเทศคู่แข่ง !

นโยบายรัฐกับผลที่มีต่อข้าวและชาวนาไทย

นโยบายรัฐเกี่ยวกับการเกษตรได้ดำเนินการมาตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2506) ซึ่งในช่วงเวลานั้น ภาคการเกษตรมีส่วนอยู่ที่ร้อยละ 30 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) โดยที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติฉบับแรกนั้น รัฐได้ตั้งเป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรแบบทวีคูณ และ “ข้าว” ได้ถูกกำหนดให้เป็นพืชยุทธศาสตร์ที่สำคัญของประเทศ ซึ่งทำให้ที่ดินปลูกข้าวได้เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด จากปี พ.ศ. 2493 ซึ่งมีที่ดินทำนา 35 ล้านไร่เป็น 59 ล้านไร่ในปี พ.ศ. 2523 การเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาจากที่ทำนาแบบดั้งเดิม มาเป็นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือที่รู้จักกันในนามของ “การปฏิวัติเขียว” ที่เป็นแรงผลักดันให้ชาวนาได้รับประโยชน์บนความหลากหลายของเทคโนโลยีเมล็ดพันธุ์ข้าวหลากหลายสายพันธุ์ ปุ๋ยและสารเคมี ตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตที่ใช้เครื่องมือเครื่องจักรมาแทนแรงงานคนและสัตว์ ในขณะเดียวกันเมื่อนโยบายรัฐมุ่งเน้นไปที่การส่งออกข้าวเป็นสำคัญ กลไกการตลาดจึงทำหน้าที่ และในที่สุดก็เป็นที่มาของหลักเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ ผู้ที่มี “ข้าว” ในครอบครองมากที่สุดจะเป็นผู้กำหนดราคา

ต้นทุนการผลิตข้าวนาปรังเฉลี่ยทั้งประเทศ ปี 2550-2556

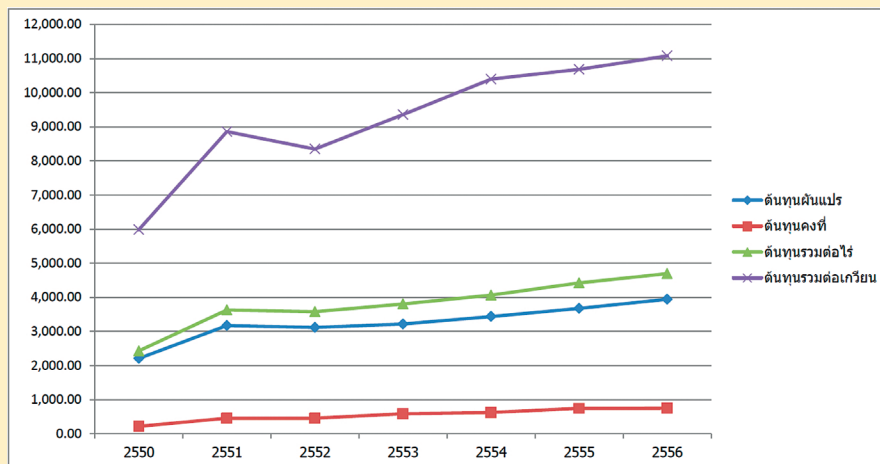
ที่มา: ประยุกต์ข้อมูลจากศูนย์สารสนเทศ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

ตลอดระยะเวลาที่กล่าวมา ครึ่งศตวรรษ พ่อค้าส่งออกจึงกลายเป็นผู้กำหนดราคาข้าว เนื่องจากปริมาณข้าวที่ผลิตในประเทศเกือบร้อยละ 50 ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศและเมื่อจำนวนพ่อค้าส่งออกมีน้อยรายจึงกลายเป็นตัวละครสำคัญที่มีบทบาทในระบบธุรกิจข้าวไทย จนมาถึงสมัยรัฐบาลยิ่งลักษณ์ที่ใช้นโยบายรับจำนำข้าวทุกเมล็ด ดังนั้นคนไทยจึงได้เห็นระบบตลาดผูกขาดข้าว

ไทยในยุคปัจจุบัน และก็เป็นที่มาของวิกฤตการณ์ที่ชาวนาออกमतวงคั้นเงินค่าข้าวที่รัฐบาลค้างจ่ายมานานกว่า 6 เดือน ตลอดจนภาวะขาดทุนที่เกิดขึ้นจากนโยบายดังกล่าวสูงกว่า 2 แสนล้านบาทในรอบ 2 ปีที่ผ่านมา ในขณะเดียวกันยอดจำหน่ายข้าวไทยในห้วงเวลาดังกล่าว ก็ลดลงกว่าร้อยละ 35 เมื่อเทียบกับที่ผ่านมาและมีความกังวลกันว่า ไทยคงสูญเสียภาพลักษณ์ของการเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวอันดับแรกไปให้ประเทศเวียดนามและอินเดีย แต่ที่สำคัญคือ นโยบายประชานิยมที่รัฐดำเนินการนั้น ได้สร้างผลกระทบต่อคุณภาพข้าวและคุณภาพชีวิตของชาวนาไปพร้อม ๆ กัน

เกิดอะไรขึ้นกับชาวนาไทย?

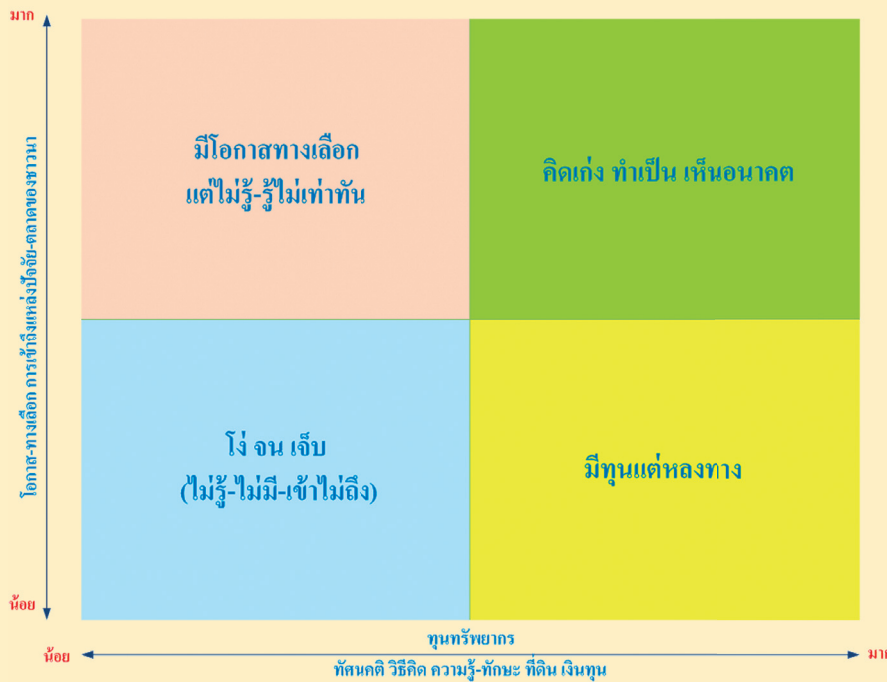
แม้โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยจะเปลี่ยนไปจากประเทศที่มีภาคการเกษตรมีบทบาทสำคัญไปเป็นภาคอุตสาหกรรมและบริการเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่ เช่นเดียวกับประเทศที่พัฒนาทั้งหลาย โดยประชากรในภาคการเกษตรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี จนเหลือเพียง 25 ล้านคน (ร้อยละ 36 ของประชากร) และแรงงานในภาค

ต้นทุนการผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยทั้งประเทศ ปี 2550-2556

ที่มา: ประยุกต์ข้อมูลจากศูนย์สารสนเทศ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

“การวิเคราะห์สมรรถนะชาวนาไทย 4 กลุ่ม”

การเกษตรมีเพียง 17 ล้านคน (ร้อยละ 44 ของแรงงานทั้งหมด) ในส่วนของเกษตรกรที่เป็นชาวนานั้น มีอยู่ประมาณ 16 ล้านคน ส่วนใหญ่มากกว่าครึ่งอายุมากกว่า 60 ปี มีที่นาเฉลี่ยคนละ 15 ไร่ และร้อยละ 75 เป็นนานอกเขตชลประทาน มีหนี้สินเฉลี่ยรายละ 54,409 บาท และหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาต่ำกว่าภาคบังคับคิดเป็นร้อยละ 67 (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2554)

สถานการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นจุดอ่อนของชาวนาไทยที่ต้องเผชิญกับปัญหาทั้งด้านการผลิต การตลาด และวิกฤติภัยธรรมชาติ โรคแมลงระบาด ดังที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา (ทีดีอาร์ไอ, 2555) ได้ชี้ให้เห็นว่าชาวนาไทยประสบปัญหาด้านการผลิต คือ ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น อันมีสาเหตุสำคัญมาจากค่าจ้างแรงงานภาคการเกษตร ค่าปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช

และค่าขนส่งที่ปรับตัวสูงขึ้น นอกจากนี้ นโยบายรัฐที่รับจำนำข้าวทุกเมล็ดในราคาตันละ 15,000 บาท ส่งผลให้ค่าเช่านาและปัจจัยการผลิตสูงขึ้น ในขณะที่อัตราเพิ่มขึ้นของผลผลิตต่อไร่ชะลอตัวลง จึงทำให้เกษตรกรไม่ได้รับประโยชน์จากนโยบายอย่างที่ควรจะเป็น โดยมีข้อเสนอสำหรับแนวทางการยกระดับรายได้แก่ชาวนา 3 แนวทาง ได้แก่ (1) การลดต้นทุนการผลิตและการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ (2) การเพิ่มผลผลิตต่อเกษตรกรด้วยการเพิ่มขนาดฟาร์มเพื่อให้ผลิตภาพของแรงงานสูงขึ้นและ (3) การผลิตข้าวคุณภาพหรือข้าวที่มีราคาสูง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ที่ชี้ให้เห็นปัญหาของชาวนาที่มีจุดอ่อนอยู่ที่การขาดการสร้างสมดุลระหว่างการประกอบอาชีพและการดำเนิน

ชีวิต ซึ่งต้องแก้ที่การปรับทัศนคติ วิธีคิด และการเพิ่มพูนความรู้และทักษะแก่ชาวนาให้สอดคล้องเหมาะสมกับปัจจัยสภาพแวดล้อมและสมรรถนะของตน เพื่อจะยกระดับความสามารถในการทำนาสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ดังที่ตนคาดหวัง โดยมีข้อเสนอเชิงนโยบายที่จะสร้างกลไกการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เข้าถึงและสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชาวนา เพื่อยกระดับสู่การเป็น “ชาวนามีอาชีพ” ที่ “คิดเก่ง ทำเป็น เห็นอนาคต” จึงจะช่วยแก้ปัญหาของชาวนาและยกระดับมูลค่าเพิ่มแก่ผลผลิตข้าวของชาวนาจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน¹

บทวิเคราะห์ปัญหาของชาวนาไทย?

“โง่ จน เจ็บ” เป็น บทวิเคราะห์ตนเองของกลุ่มชาวนาที่เข้ามาร่วมในงานวิจัย เพื่อหาแนวทางการเพิ่มสมรรถนะไปสู่การประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตที่สมดุล โดยเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เป็นโอกาสในการเข้าถึงตลาดปัจจัย ตลาดผลผลิตและทุนที่มี (ประกอบด้วย ทุนทรัพยากร เงินทุนและ ทุนความรู้) พวกเขาได้แบ่งชาวนาไทยออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกัน ประกอบด้วย

“โง่ จน เจ็บ” หมายถึง กลุ่มชาวนายากจนที่เป็นผู้เช่าที่ดิน และต้องพึ่งพาเงินกู้ ทำให้พวกเขามีต้นทุนการผลิตสูง และซ้ำร้ายยังถูกเอาเปรียบจากนายทุนผู้จำหน่ายปัจจัยการผลิตและรับซื้อข้าว จึงต้องอยู่ในสถานะที่เรียกว่า “โง่ จน เจ็บ”

อ่านเพิ่มเติมจาก รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัย “โรงเรียนลูกชาวนาเพื่อเพิ่มสมรรถนะการทำเกษตรเชิงธุรกิจ: มิติใหม่แห่งการเรียนรู้จากแปลงนาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”

“มีทุนแต่หลงทาง” หมายถึงกลุ่มชาวนาที่มีความรู้ความสามารถ มีที่ดินและมีเงินทุนเป็นของตนเอง แต่ไม่ได้คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติและสมรรถนะที่มี ชาวนากลุ่มนี้จึงมักเร่งการผลิตจนเกินกำลัง ไม่คำนึงถึงคุณภาพข้าวและสุขภาวะสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลพวงจากการใช้ปุ๋ยและสารเคมีตามกระแส เราจึงมักเห็นเหตุการณ์ที่ชาวนาบางรายต้องเสียชีวิตหรือพิการเนื่องจากใช้สารเคมีเกินขนาดหรือชาวนาที่ขาดทุน เพราะขยายขนาดการผลิตจนเกินตัวโดยมิได้วางแผน

“มีโอกาสแต่ขาดความรู้” หมายถึงกลุ่มชาวนาที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อ

การปรับเปลี่ยนวิถีการทำนา สู่อการทำนาอินทรีย์ซึ่งส่งผลดีต่อทั้งสุขภาวะ การลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิตและรายได้ นอกจากนี้ยังจะส่งผลดีแก่สภาพแวดล้อมในอนาคต

“คิดเก่ง ทำเป็น เห็นอนาคต” หมายถึง กลุ่มชาวนาที่มีการยกระดับสมรรถนะของตนเอง ด้วยการรวมกลุ่มพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพื่อการสร้างสมดุลในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต เพื่อความสำเร็จตามที่คาดหวัง

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กลุ่มชาวนา “คิดเก่ง ทำเป็น เห็นอนาคต” ย่อมจะเป็น “เมล็ดพันธุ์แห่งความหวัง” ที่จะขยายผลให้ชาวนากลุ่มอื่น หันมาให้

ความสนใจและปรับตัว เพื่อยกระดับสมรรถนะของตนเอง เพื่อนำไปสู่การยกระดับมูลค่าเพิ่มผลผลิตข้าวของชาวนา และการยกระดับมูลค่าเพิ่มของข้าวไทยในอนาคต และนี่คือทางรอดของชาวนาไทยในอนาคต

ฉบับหน้าจะเล่าให้ฟังเกี่ยวกับเรื่องราวของการแก้ปัญหา “โง่ จน เจ็บ” ของกลุ่มชาวนาที่ทำให้พวกเขามีความหวังและมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ซึ่งทำให้เห็นปรากฏการณ์ในแปลงนาว่า “ข้าว คือ ชีวิต และจิตวิญญาณคนไทย” อย่างแท้จริง!